

שמואל ברוך גנוט

רשימות ומו"מ מתורת מרן הגר"ח קניבסקי זיע"א בענייני פסח

שבר נורא הושברנו עם הסתלקותו בחטף של רבינו הגדול מרן רבינו הגר"ח קניבסקי הכ"מ. וכיון שאנו מצויים בתוך שלושים לחג הפסח ומצוה עלינו לשאול בענייני החג, אביא בזאת ד"ת ששמעתי ממו"ר זצוק"ל בענייני הפסח

(א) שאלתי את מרן הגר"ח קניבסקי זיע"א על תירגול הקרבת קרבן פסח, לצורך לימוד הנושא. והשיב: לא להקריב בפועל. רק ללמוד את הענין מתוך הכתב.

עוד שאלתי: האם חולה שיכול לאכול רק פחות מכזית מרור יכול לברך עליו (עי' אבנ"ז או"ח שפג ופסק"ת תעג) והשיב: לא.

(ב) צ"ע מדוע לא הזכיר בעל ההגדה בשירת "אילו הוציאנו ממצרים" שבנה לנו את המשכן במדבר, והביא רק שבנה לנו את בית הבחירה בארץ ישראל. ועוד קשה מדוע נאמר שרק אחר שהכניסנו לארץ ישראל, בנה לנו את בית הבחירה, והרי כבר נבנה המשכן במדבר.

והנה גירסת שיבולי הלקט בסדר ההגדה היא כך: "אם הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית המקדש הרי זו חיבה גדולה ודי לנו ואחרי שכפל גם זאת להכניסנו לארץ ישראל ולבנות לנו את בית המקדש, זהו אוהל מועד שנתיישב בנוב וגבעון ושילה כמה דתימר ועשו לי מקדש וגו' ולא בנה לנו את בית הבחירה זה בית המקדש שבנה שלמה הוא הנקרא בית עולמים ובית הבחירה על שם אל המקום אשר יבחר ה' שאין עוד אחריה היתר לבמות היתה חיבה גדולה ודי לנו", עכ"ל. וא"כ הקושיה קשה ביותר, שאם אנו משבחים על משכן שילה, נוב וגבעון, מדוע לא הזכיר את משכן המדבר, וצ"ע.

ונדברתי בענין זה עם מרן הגר"ח קניבסקי זיע"א ואמר דהכל בכלל בית הבחירה, ושאלתי: והא לגירסת השבה"ל הנ"ל מצינים את משכן נוב וגבעון וא"כ אמאי לא מצינים את משכן המדבר, והשיב מרן זיע"א שנוב וגבעון קדושותיהם שונות וע"כ הזכירם.

(ג) שאלתי את רבנו זיע"א אמאי פרעה אמר דוקא לענין מכת ארבה "וַיִּסַּר מִעָלָי רַק אֶת הַמִּקְוֹת הַזֶּה", והשיב שארבה היא מכת מוות, מפני שהארבה אכלו את כל המזון.

(ד) אמרתי למרן זיע"א שהגר"א ז"ל בביאורו להגש"פ כותב שתם הוא ההיפך מרשע ושאינו יודע לשאול הוא ההפך מחכם. ושאלתי האיך דברי הגר"א עולים יפה עם גרסת הירושלמי (פסחים פ"י ה"ד) "תני ר' חייא כנגד ארבע בני' דיברה תור' בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאול". והיינו דטיפש הוא במקום התם, ולכא' טיפש אינו הפוך מרשע.

והשיב רבנו זיע"א: "טיפש הוא ההיפך מרשע. הרשע עובר עבירות במזיד והטיפש עובר בשוגג"...

(ד) שאלתי את מרן זיע"א (בשב"ק פרשת שמיני התשע"א) דהנה כתב הרמב"ם (חו"מ פ"ז ה"ז-ז): בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר 'ואותנו הוציא משם' וגו', ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה 'וזכרת כי עבד הייתי', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין, אין

פוחתין מהם, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מארבעה כוסות, שיעור כל כוס מהן רביעית, עכ"ל. והנה בה"ז כתב: 'החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים'. ויל"ע אמאי לא כתב גם דד' כוסות מצוה מדברי סופרים היא. ומרן זיע"א השיבני דהר"מ נקיט בחרוסת כלשון הש"ס בפסחים (ק"ד) במשנה אע"פ שאין חרוסת מצוה ר' אליעזר בר' צדוק אומר מצוה. דפליגי האם היא מצוה או לא. ועניתי ואמרתי לו דהא הר"מ בריש הלכות מגילה כתב ג"כ דקריאת המגילה היא מ"ע מד"ס, ושם לא שייך לתרץ כדבריו. והשיבני דהתם קריאת המגילה הם מז' מצוות חמורות, עכ"ד הגר"ק. ואולם מקובל לבאר בזה בעולם התורה דהר"מ כלל האי דינא דהסיבה וד' כוסות בהחיוב דחייב אדם להראות עצמו כאילו יצא ממצרים, ובכלל זה לנהוג בדרך חירות, וממילא זה בכלל המ"ע דאורייתא וע"כ לא כתב דהוי מ"ע מדברי סופרים.

(ה) עוד שאלתי אז דהנה הרמב"ם (חו"מ ז, א) כתב: "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן וכו', שנאמר והגדת לבנך וכו', ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים", עכ"ל. ובה"ב כתב: "מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, וכו', ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן". ויש לדקדק שבה"א כתב לשון 'סיפור', וכשעסק בחיוב על הבנים, כתב שצריך 'להודיע'.

והשיב מרן זיע"א: "לבנים צריך להודיע, בדרך שאלה ותשובה. הודעה היא לשון השייכת כתשובה, ולא כסיפור גרידא". ובמכתב כתב לי הוא בזה כך: 'להודיע קאי גם על מי שאינו יודע לשאול'. -וי"ל בכוונתו ש'סיפור' היא השיחזור והחוויה מחדש של המאורע ואילו 'הגדה' הודעה ותשובה הינם לשונות של מסירת הצהרה והגדרת עמדה, שישנה מצוה לחוות מחדש ולספר בנסים שנעשו לאבותינו וישנה מצוה נוספת למסור את האמונה לבנים להודיעם את האמת שנתגלתה ונתבררה ביציאת מצרים. וכמו"כ 'סיפור' יכול אדם לספר ולחוות בעצמו, לעצמו, אך 'הודעה' כל עניינה היא להודיע לאחרים. או באופן נוסף: 'סיפור' הוא בפחות התמקדות מאשר ב'הודעה', ובסיפור ניתן לספר בעקיפין, משא"כ ב'הודעה', שהיא ממוקדת וחדה יותר. (והארכתי בדבר בס' דבר למועד, ע"ש).

ו) אמרתי למרן זיע"א שהרשב"ץ בפירושו להגדה שאל מדוע אנו אומרים: "שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות- הלילה הזה מרור", וכי בשאר הלילות אי אפשר בלי לאכול ירקות? והוא תירץ שבעוד שבכל לילות השנה הרשות בידינו לאכול כל ירק, הרי הלילה הזה למרות שאכלנו הרבה ירקות כלבבנו, אנו עדיין מצווין לאכול גם מרור. ושאלתי שהרשב"ץ בהמשך שואל מדוע אנו לא שואלים "שבכל הלילות אנו לא שותים ארבע כוסות" והוא משיב שבכל הלילות אם רצה לשתות שותה, ואין זה שינוי בלילה זה דווקא. ולכאורה הרשב"ץ סותר את דברי עצמו, שבעוד שעל ירקות כותב שאנו מדגישים שלמרות שביכולתנו לאכול ירקות, מכל מקום אנו חייבים לאכול גם מרור, ואילו לגבי כוסות יין אנו לא שואלים מדוע הלילה אנו חייבים לשתות ארבע כוסות, למרות שאם נרצה נשתה יין כלבבנו.

מרן זיע"א השיב: "היה הבדל גדול בזמנם בין ירקות ליין. בעוד שירקות לא אכלו כל כך פעם, הרי שיין כולם שתו. הגמרא הרי אומרת שהיו שותים 10 כוסות בסעודה אחת ואי אפשר לשאול "מה נשתנה" שהלילה שותים יין, למרות שהלילה יש חיוב לשתות יין, מכיוון שכל הזמן שתו אז יין, והרבה..."

ובחומה"פ התשע"א קרא מה שכתבתי בשמו בקונטרסי אבוא ביתך, והוסיף: "הרי לפעמים שותים עשר כוסות..."

ואמרתי: "כן, בבית האבל"... ומרן זצ"ל נענע בראשו בהסכמה...

ז) תמהתי בפני רבנו זיע"א, שבכל שנה ושנה אנו אומרים "מה נשתנה" שניתקן שהבן ישאל אותנו (ובעיקר, לא על חכם שיודע את ההלכות ואת סדר ליל הסדר) והרי עדיין לא עשו טיבול שני ולא אכלו עדיין בכלל מצה ומרור ולא הסבו. וקשה לומר שסוף סוף גם הקטנים יודעים כבר את סדר ליל הסדר, שהרי אם כך, מדוע עושים טיבול ראשון של הכרפס לפני ההגדה, כאשר הוא נועד לצורך השינוי, שישאלו הילדים.

מרן זיע"א הסכים לשאלה ("זאת שאלה עתיקה"...) - אמר) ואמר שאכן כן, מלמדים את הילדים מראש כיצד עליהם לשאול ומה עליהם לשאול, למרות שעדיין לא התעוררו אצלם השאלות מאליהם, כי כך היתה התקנה, שהילדים ישאלו, למרות שהשאלות לא קשות להם באמת, ושנחנו נשיב להם תשובה ושנספר את ההגדה, בדרך שאלה ותשובה. "והוא מזה", אמר מרן זיע"א, "הילדים הרי זוכרים משנה שעברה"...

ח) אמר לי מרן זיע"א שאלו שאומרים את כל ההגדה, גם מבלי שיושבים לאחר מכן וממשיכים לספר ביצי"מ- קיימו את הדין של 'וכל המרבה לספר הרי זה משובח'. ואם כי ודאי שכל הוספה נוספת בסיפור, מצוה היא. אך הדין של 'וכל המרבה' מתקיים בקריאת כל ההגדה של פסח. וכוונת מרן זיע"א היא ש"מרבה" פירושו ריבוי יתר על המעט שחייבים בו, וכל ריבוי הנוסף על מעט הסיפור המינימלי שאנו חייבים בו ("רג"א אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא י"ח, ואלו הן: פסח מצה ומרור"), נחשב ל"כל המרבה". והשבוע שאלתיו (במכתב) שראיתי בחידושי הריטב"א בריש ביאורו להגש"פ שכתב וז"ל: " וחייב אדם לספר בלילה הזה לנשים ולתינוקות ולכל בני החבורה בענין יציאת מצרים, ואם אינו יודע, אומר מה נשתנה וסדר ההגדה", עכ"ל. ומשמע שאמירת סדר ההגדה נועדה רק למי שאינו יודע לספר מעצמו, אך היודע לספר בעצמו, חייב לספר גם מעצמו עוד ועוד, בנוסף לקריאת ההגדה. וכתב לי רבנו זיע"א: **"לא ראינו עושין, רק אם שואלין"**.

ט) שאלתיו (במכתב) דהנה נאמר בתורה: " ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויִהְיֶה ה' קל בְּכֹר פְּאֶרְץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אֲדָם וְעַד בְּכֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֶנִּי זֹבֵחַ לַה' כֹּל פֶּטֶר רִחִם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכֹר בְּנֵי אֶפְרַיִם", וכתב הרשב"ם שם: " ויהי כי הקשה - כל זה תאמר לבנך, וכן מוכיח מדכת' הוציאנו י"י ממצרים. כי הק' אמר למשה כל פרשה זו, וישראל אומר לבנו הוציאנו י"י וגו'. כי משה לא אמר לישראל פסוק זה מעצמו [וגם מה צורך] שיאמר משה לישראל והיה לאות על ידכה כי בחוזק יד הוציאנו וגו', אלא האב אומר לבנו כך", עכ"ל. והנה במכילתא דרש פסוק זה על ליל הסדר, וא"כ צ"ע מדוע, לפי דעת הרשב"ם, לא מזכירים בהגדה של פסח את ענין הפטר רחם. והשיב רבנו זיע"א: **"לא נהגו"**.

י) בחוהמ"פ שאבי זיע"א ערך את הסדר והוא זה שסיפר לילדי שלי, נכדיו, את סיפור יציאת מצרים, ואם כן כיצד אני קיימתי את מצוות "והגדת לבנך"?

מרן זיע"א השיב: "כשאתה קורא את ההגדה ביחד עם כולם, ואומר להם לקרוא גם את ההגדה, אתה יוצא ידי חובה. הם הרי קוראים לבד את השאלות של "מה נשתנה" ואת התשובות של ההגדה... והוספתי לשאול: "ולא צריך שאני אדגיש להם בעצמי את סיפור יציאת מצרים?" - ומרן זיע"א השיב: **"לא צריך!"**.

יא) שאלתיו עוד, שהרמב"ם כתב שצריך להודיע לבנים בליל הסדר "מה שאירע לנו במצרים וניסים שנעשו לנו על ידי משה רבנו", ומשמע שצריך להזכיר שהניסים נעשו על ידי משה רבנו וזה דבר שלא שמענו עליו, ובפרט שבהגדה של פסח לא מוזכר בכלל שמו של משה רבנו. והגר"ח השיבני: "אולי זה לא דווקא. אולי הרמב"ם מתכוון לשיגרא דלישנא. וגם אם נגיד שצריך להזכיר את משה רבנו, הרי כבר אמרו חז"ל ש"אני ולא מלאך" שמזכירים בהגדה, זה משה רבנו. אם כן, גם אם צריך להזכיר את משה רבנו, הוא מוזכר ב"אני ולא מלאך"...

המשכתי לשאול שהרמב"ם בהמשך כותב לגבי השינוי בליל הסדר לילדים הקטנים: "וכיצד משנה מחלק להם קליות ואגוזים", וצ"ע, שהרי הרמב"ם פסק בהלכות יום טוב, שבכל חג וחג צריך לחלק קליות ואגוזים, מדין "שמחת יום טוב", אזי אם כן, מהו השינוי שבליל הסדר, אם בכל חג מחלקים לילדים קליות ואגוזים?! והשיב הגר"ח: "תמיד בחגים מחלקים ביום וכעת מחלקים אותם בלילה וזה השינוי".

יב) שאלתיו דהרמב"ם פותח את סדר ההגדה שבנוסחתו במילים 'בבהילו יצאנו ממצרים', ואח"כ ממשיך 'הא לחמא ענייא'. וצ"ע מה הוסיף במשפט זה, לאחר שכבר כותב הוא בהמשך "מצה זו ע"ש שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ", והשיב מרן זיע"א שנקט כן ע"ש החפזון שנאמר בקרא, כי רואים אנו שהתורה הדגישה את הענין שיצאנו ממצרים בחפזון.

יג) שאלתיו שהרמב"ם (פ"ז ה"ד) כתב: וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבתנו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח, עכ"ל. הרי דפתח בסיפור, לגבי סיפור השתלשלות העינים וסיפורם, וסיים ב'הודעה' לגבי 'עבדים היינו'. ונראה דלפי הגדרת הרמב"ם, אזי רב ורבא דנחלקו האם מתחיל ב'מתחילה ע"ז היו אבותינו' או מ'עבדים היינו'-נחלקו גם בגדר הסיפור, האם הוא 'סיפור' או 'הודעה'. ואמר מרן זיע"א: 'סיפור זה דבר ישן, לספר דברים ישנים. אך הודעה זהו להרגיש כאילו יצא בעצמו ממצרים, לחוש את העבדות בעצמו'.

יד) שאלתיו בשם הרב אשר לוי שבנו אחד גנב האפיקומן ואח"כ נרדם, ובנו השני היה זה שהחזיר את האפיקומן. מי משניהם זכאי למתנת האפיקומן? ... והשיב מרן: "ברור שמי שהחזיר לאבא הוא מקבל את הפרס. אחיו הרי רק גנב... העיקר הוא מי שמחזיר... ואבא [מרן בעל הקהילות יעקב זצ"ל] אמר שלא ראוי בכלל לגנוב אפיקומן, כי הדבר מרגיל את הילדים למושג גניבה".

טו) מסרתי לו את קונטרסי 'אבוא ביתך' ועבר דף אחר דף, מהתחלה ועד הסוף, והעיר לי הערות תוך כדי קריאה. באחד הקטעים הזכרתי שמרן הגרש"ז אורבך זצ"ל (הליכות שלמה פט"ז) כתב שניתן לומר "מצות עשה" על חיוב דרבנן, ומה שאנו אומרים "כמו שכתוב בתורה", היינו שהכוונה שחז"ל תיקנו זכר לספירת העומר בזמן המקדש, שהוא חיו מהתורה, ע"ש. דאי"ז "בל תוסיף".

בהמשך כתבתי שמצאתי שהראב"ן (סי' ס"ח) התקשה בפירוש דברי הגמרא בכתובות (פ"ו, א') ש'פריעת בעל חוב מצוה', ופירש כך: "והא דקרי לתקנתא דרבנן מצוה, משום דמצוה לשמוע דברי חכמים, כדאמרין ביבמות כ', א' איסור מצוה שניות מדברי סופרים. והאי דקרו ליה מצוה, היינו מצוה לשמוע דברי חכמים", עכ"ל. וממילא, כך כתבתי, הנה לנו מקור שגם מצוה מדרבנן נקראת "מצות עשה" של ספירת העומר.

הגר"ח קניבסקי אמר מיד: "ברור שמצוה מדרבנן היא מצוה, אבל אי אפשר לקרוא לה 'מצות עשה'..."

עניתי לו: "זה נכון שאי אפשר להוכיח מהראב"ן יותר מזה, אבל הרמב"ם כותב שיש 'מצות עשה מדרבנן סופרים'. הרמב"ם כותב ש'קריאת המגילה בזמנה מצות עשה מדרבנן סופרים', וגם על עירובין יש ברמב"ם לשון של 'מצות עשה אחת והיא מדברי סופרים'..."

הגר"ח חייך, אך לא הסכים: "הרמב"ם רק מתכוין להגיד שזה מצוה שעושים, ולא איסור. אבל אין דבר כזה 'מצות עשה מדרבנן'..."

טז) באמצע קריאת דברי הבה"ג הנודעים והשאלה ששאלו ע"ז האריך מברכים בכל יום על מצוה מתמשכת, פנה הגר"ח ושאלני: "מה הדין באחד שבירך על מצוה והפסיק באמצע. האם חוזר ומברך?"

השבתי: "אינני יודע".

ואמר הגר"ח: "כתוב שמי שהפסיק באמצע קריאת המגילה ואח"כ חזר והמשיכה, שהוא צריך לברך שוב..."

והבנתי שכוונתו לתרץ בזה שאמנם להבה"ג מצות ספיה"ע היא מצוה מתמשכת, אך ניתן לברך עליה שוב ושוב בכל ערב, כפי שאפשר להברך שוב ושוב על מצוה שהופסקה, ודפח"ח.